

Sygn. akt II CSKP 670/22

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 30 czerwca 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Tomasz Szanciło (przewodniczący)

SSN Marcin Łochowski (sprawozdawca)

SSN Krzysztof Wesołowski

w sprawie z powództwa Skarbu Państwa - Wojewody [...] przeciwko I. X.
przy udziale Prokuratora Regionalnego w K.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 30 czerwca 2022 r.,
skargi kasacyjnej powoda
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 5 marca 2019 r., sygn. akt I ACa [...],

oddala skargę kasacyjną.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 5 marca 2019 r. Sąd Apelacyjny w [...] oddalił apelację powodowego Skarbu Państwa – Wojewody [...] od wyroku Sądu Okręgowego w C. z 31 maja 2017 r. oddalającego powództwo, którym powód domagał się zasądzenia od pozwanej I. X. kwoty 294 118,37 zł tytułem zwrotu nienależnego świadczenia.

Sąd Apelacyjny oparł swoje rozstrzygnięcie na następujących ustaleniach faktycznych i rozważaniach prawnych:

W październiku 1956 r., w wyniku zaniedbań personelu Izby Porodowej w K., doszło do zamiany dzieci, na skutek czego chłopiec będący dzieckiem rodziców X. trafił do małżonków Y., natomiast chłopiec będący synem małżonków Y. został wydany rodzinie X. Wyrokiem Sądu Okręgowego w K. z 21 listopada 2012 r., II C [...], zostały zasądzone tytułem zadośćuczynienia od pozwanego Skarbu Państwa na rzecz T. Y. i I. X. (matki jednego z zamienionych dzieci) kwoty po 450 000 zł, a na rzecz M. X. kwota 100 000 zł z odsetkami, a ponadto Skarb Państwa został obciążony kosztami procesu. Na skutek apelacji pozwanego Skarbu Państwa wyrokiem z 17 kwietnia 2013 r., I ACa [...], Sąd Apelacyjny w [...] zmienił wyrok Sądu Okręgowego o tyle, że kwotę zasądzoną na rzecz I. X. obniżył do 200 000 zł, a kwotę zasądzoną na rzecz M. X. obniżył do 50 000 zł. Kwoty zasądzone tym wyrokiem zostały przez Skarb Państwa wypłacone wierzycielom.

Na skutek skargi kasacyjnej pozwanego Skarbu Państwa, wyrokiem z 18 czerwca 2014 r., V CSK 463/13, Sąd Najwyższy uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego w [...] z 17 kwietnia 2013 r. i zmienił wyrok Sądu Okręgowego w K. z 21 listopada 2012 r. w ten sposób, że oddalił powództwo i nie obciążył powodów kosztami procesu za pierwszą i drugą instancję oraz kosztami postępowania kasacyjnego. W konsekwencji pismem z 26 listopada 2014 r. Skarb Państwa – Wojewoda [...] wezwał pozwaną I. X. do zwrotu wypłaconej 9 maja 2013 r. należności w kwocie 287 901,37 zł wraz z odsetkami.

Sąd Apelacyjny podzielił ocenę dowodów dokonaną przez Sąd Okręgowy, a ustalenia faktyczne przyjął za własne, uzupełniając je jedynie przez przyjęcie, że fakt zamiany dzieci wpłynął niekorzystnie na funkcjonowanie rodziny pozwanej i jej samej.

Odnosząc się do zarzutów powoda w zakresie, w jakim kwestionował on uznanie przez Sąd Okręgowy, że sprzeciw I. X. od nakazu zapłaty z 28 maja 2015 r. został złożony w terminie, Sąd II instancji wskazał, że nie można było ograniczać uprawnienia strony pozwanej do zaskarżenia wydanego orzeczenia oraz merytorycznego zbadania powództwa. Nie można było bowiem wykluczyć, że daty

wskazywane w historii przesyłki oraz na zwrotnym potwierdzeniu odbioru cechowały się dowolnością. Uniemożliwiało to przyjęcie niekorzystnej dla pozwanej daty odbioru przesyłki.

Natomiast w zakresie istnienia podstawy do przyznania pozwanej świadczenia za zdarzenie, do którego doszło w 1956 r., w sytuacji osądzenia tej kwestii prawomocnymi wyrokami, Sąd Apelacyjny doszedł do przekonania, że nie doszło do wytworzenia wcześniejszymi orzeczeniami zindywidualizowanej normy prawnej, która uniemożliwiałaby badanie w niniejszym procesie, czy świadczenie powoda odpowiadało zasadom współżycia społecznego. Zarówno w postępowaniu zakończonym wyrokiem Sądu Najwyższego, jak i w niniejszym postępowaniu nie doszło do orzekania o tym samym przedmiocie, jak również sądy nie rozstrzygały o tożsamyh okolicznościach mających wpływ na treść orzeczeń. W ocenie Sądu Apelacyjnego spełnienie przez powoda świadczenia na rzecz pozwanej było zgodne z zasadami współżycia społecznego. Skarb Państwa, niezależnie od pobudek, jakimi się kierował spełniając świadczenie, uczynił bowiem zadość zasadzie sprawiedliwości społecznej wyrażającej się w konieczności rekompensowania poszkodowanym wyrządzonych im szkód przez osoby, które spowodowały, bądź przyczyniły się do ich wyrządzenia. Norma taka dotyczy także sytuacji, gdy samo świadczenie nie ma podstawy prawnej, w tym w sytuacji, gdy podstawa taka odpadła. Sąd Apelacyjny brał przy tym pod uwagę ogrom cierpień pozwanej, niewątpliwie towarzyszący uzyskaniu informacji o zamianie dzieci. Ponadto krzywdę w niniejszej sprawie z pewnością zwiększało to, że pozwana żyła w społeczności wiejskiej, która zwykle pozostawała, zwłaszcza w okresie mającym miejsce kilkadziesiąt lat temu, mniej tolerancyjna na sytuacje odbiegające od typowych sytuacji życiowych. Z przejawami takiego braku tolerancji pozwana się spotykała. Z tego względu zasady słuszności przemawiały za uznaniem świadczenia spełnionego przez powoda za słuszne i sprawiedliwe w odczuciu społecznym.

Powód zaskarżył wyrok Sądu Apelacyjnego w całości, wnosząc o jego uchylenie oraz uchylenie poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego w C. z 31 maja 2017 r. w całości, zniesienie postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością i odrzucenie sprzeciwu strony pozwanej od nakazu zapłaty w

postępowaniu upominawczym wydanego przez Sąd Okręgowy w C. 28 maja 2015 r., ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. Skarb Państwa zarzucił zaskarżonemu orzeczeniu naruszenie prawa procesowego i materialnego, tj.:

1) art. 378 § 1 k.p.c. oraz art. 386 § 2 i 3 w zw. z art. 379 pkt 3 w zw. z art. 366 k.p.c., art. 504 § 2 i art. 504 § 1 k.p.c. przez pominięcie, że w sprawie zachodzi nieważność postępowania przed Sądami I i II instancji w następstwie wydania 31 maja 2017 r. wyroku przez Sąd Okręgowy w C. w sprawie, która została już prawomocnie osądzona nakazem zapłaty wydanym w postępowaniu upominawczym przez ten sam Sąd 28 maja 2015 r.;

2) art. 233 § 1 i art. 232 zd. 1 k.p.c., art. 227 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. oraz art. 6 k.c. przez ich niezastosowanie skutkujące zaniechaniem ustalenia istotnej dla rozstrzygnięcia sprawy okoliczności polegającej na określeniu, w jakim dniu został pozwanej doręczony nakaz zapłaty, a także zaniechaniem skorzystania w tym zakresie przez Sąd II instancji z reguł odnoszących się do wszechstronnego rozważenia materiału dowodowego zgromadzonego w sprawie i reguł odnoszących się do zasad rozkładu ciężaru dowodu oraz nieuprawnionym przyjęciu nieznannej polskiemu postępowaniu cywilnemu zasady rozstrzygnięcia wątpliwości na korzyść pozwanej;

3) art. 411 pkt 2 k.c. przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie, polegającą na uznaniu, że powód domaga się zwrotu świadczenia czyniącego zadość zasadom współżycia społecznego, podczas gdy powód dochodzi zwrotu świadczenia spełnionego w wykonaniu obowiązku prawnego stwierdzonego prawomocnym wyrokiem sądowym, następnie uchylonym;

4) art. 410 § 1 i 2 w zw. z art. 405 k.c. przez ich niezastosowanie w sytuacji wystąpienia ustawowych przesłanek do zwrotu nienależnego świadczenia na podstawie *condictio causa finita*.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Zgodnie z art. 398³ § 3 k.p.c. podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów. W konsekwencji w postępowaniu kasacyjnym Sąd Najwyższy jest związany ustaleniami faktycznymi

stanowiącymi podstawę zaskarżonego orzeczenia (art. 398¹³ § 2 k.p.c.). Wykluczone jest więc formułowanie w skardze zarzutów podważających ustalenia faktyczne, wchodzące w skład podstawy faktycznej zaskarżonego rozstrzygnięcia.

Nie budzi przy tym zastrzeżeń, że Sąd Najwyższy może samodzielnie dokonywać ustaleń co do faktów mających znaczenie procesowe – istotnych dla oceny, czy w sprawie doszło do nieważności postępowania. Stosownie bowiem do art. 398¹³ § *in fine* k.p.c. Sąd Najwyższy w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod rozagę nieważność postępowania. Stąd też Sąd Najwyższy może prowadzić postępowanie dowodowe i dokonywać ustaleń faktycznych, ale wyłącznie w zakresie wykazującym zarzuty skargi kasacyjnej skutkujące nieważnością postępowania (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 13 lutego 1997 r., I PKN 71/96, OSNAPIUS 1997, nr 19, poz. 377; z 10 maja 2000 r., III CKN 416/98, OSNC 2000, nr 12, poz. 220).

Nie jest jednak rolą Sądu Najwyższego przy rozpoznawaniu skargi kasacyjnej weryfikowanie ustaleń faktycznych sądu II instancji. Jeżeli zatem sąd II instancji na podstawie oceny zgromadzonego w sprawie materiału (art. 382 k.p.c.) dokonał już konkretnych ustaleń, które stanowią element podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, to Sąd Najwyższy – w świetle art. 398³ § 3 i art. 398¹³ § 2 k.p.c. – nie jest uprawniony do oceny prawidłowości tych ustaleń i ewentualnej ich zmiany. Sąd Najwyższy nie może bowiem w postępowaniu kasacyjnym odgrywać roli sądu „trzeciej” instancji, nawet wówczas, gdy chodzi o ustalenia, które mogą uzasadniać nieważność postępowania.

Skarżący podnosi zarzuty co do daty doręczenia pozwanej odpisu nakazu zapłaty, co rzutuje na terminowość wniesienia sprzeciwu od tego nakazu, a w konsekwencji jego prawomocność. Przyjęcie, że nakaz zapłaty wydany wobec pozwanej stał się prawomocny, uzasadniałoby przyjęcie, że Sądy *meriti* orzekały w warunkach istnienia powagi rzeczy osądzonej, a więc nieważności postępowania (art. 379 pkt 3 k.p.c.). Jednak w niniejszej sprawie oba Sądy czyniły w tym przedmiocie, w oparciu o zgromadzony materiał dowodowy, drobiazgowo ustalenia faktyczne. Ocena trafności stanowiska skarżącego wymagałaby więc zweryfikowania przez Sąd Najwyższy oceny dowodów dokonanej przez Sądy obu instancji, co – jak

wskazano powyżej – w postępowaniu kasacyjnym jest wykluczone. Dlatego też, Sąd Najwyższy nie może – w oderwaniu od ustaleń Sądów *meriti* – poczynić wbrew art. 398³ § 3 i art. 398¹³ § 2 k.p.c. własnych ustaleń co do daty doręczenia pozwanej nakazu zapłaty. Z tego względu, ustalenia Sądów *meriti* w tym zakresie wiążą Sąd Najwyższy, co prowadzi do wniosku, że zarzuty skargi, oparte na podważeniu daty doręczenia pozwanej nakazu zapłaty, muszą zostać uznane za nieuzasadnione.

2. Nie mogą również odnieść skutku zarzuty naruszenia art. 411 pkt 2 k.c. oraz art. 410 § 1 i 2 w zw. z art. 405 k.c. Sąd Najwyższy podziela w tym zakresie stanowisko zajęte w wyroku z 9 kwietnia 2019 r., V CSK 20/18, który zapadł w sprawie z powództwa Skarbu Państwa przeciwko T. Y. – ojcu drugiego z zamienionych dzieci, który był również powodem (współuczestnikiem formalnym) w sprawie zakończonej wyrokiem Sądu Apelacyjnego w [...] z 17 kwietnia 2013 r., I ACa [...], następnie uchylonym wyrokiem Sądu Najwyższego z 18 czerwca 2014 r., V CSK 463/13. Skarb Państwa wystąpił też przeciwko T. Y. o zwrot świadczenia spełnionego na jego rzecz w wykonaniu prawomocnego wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z 17 kwietnia 2013 r., I ACa [...].

Oceniając zasadność skargi kasacyjnej powodowego Skarbu Państwa w sprawie przeciwko T. Y., Sąd Najwyższy wyjaśnił, że art. 411 pkt 2 k.c. ma zastosowanie do świadczenia nienależnego, o którym jest mowa w art. 410 § 2 k.c. Jednym z takich świadczeń jest świadczenie spełnione w wyniku wydania przez sąd II instancji prawomocnego wyroku, następnie uchylonego przez Sąd Najwyższy, gdy Sąd ten jednocześnie wydaje rozstrzygnięcie reformatoryjne, w wyniku którego powództwo zostaje oddalone w całości. W takiej sytuacji odpada podstawa prawna świadczenia (*condictio causa finita*). Jest to jeden z przypadków nienależnego świadczenia, opisanych w art. 410 § 2 k.c. Taka też sytuacja powstała w wyniku wydania przez Sąd Najwyższy 18 czerwca 2014 r. wyroku w sprawie V CSK 463/13. Niewątpliwie więc świadczenie powoda na rzecz pozwanego było świadczeniem nienależnym w rozumieniu art. 410 § 2 k.c. Powstaje więc kwestia oceny tego świadczenia z punktu widzenia zgodności z zasadami współżycia społecznego, o którym mowa w art. 411 pkt 2 k.c. Aby można było mówić o takim świadczeniu, musi to być świadczenie „słuszne”

z moralnego (etycznego) punktu widzenia. Można zatem przyjąć, że art. 411 pkt 2 k.c. ma zastosowanie w sytuacji, gdy ten, kto spełnił świadczenie, nie był prawnie zobowiązany, lecz można mu przypisać moralny obowiązek wobec przyjmującego świadczenie (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 21 września 2004 r., II PK 18/04, OSNAPIUS 2005, nr 6, poz. 84, z 2 marca 2010 r., II PK 246/09). Podstawę uzyskania przysporzenia stanowi w takiej sytuacji nie norma prawna, ale norma społeczna, która wynika z powszechnego poczucia sprawiedliwości i słuszności.

Spełnione przez powoda świadczenie wynikało więc z rekompensaty szkody niemajątkowej wynikającej z czynu niedozwolonego, który polegał na zamianie dzieci po urodzeniu na izbie porodowej przez osoby, za które Skarb Państwa ponosił odpowiedzialność. Ostatecznie, Sąd Najwyższy uznał, że Skarb Państwa nie ponosił odpowiedzialności za ten konkretny czyn i jego skutki ze względu na brak stosownych regulacji prawnych w tamtym okresie. Jednak Skarbowi Państwa należy przypisać moralny obowiązek odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych w tej konkretnej sytuacji. Nie może budzić wątpliwości, że skutki czynu niedozwolonego były dla pozwanej bardzo dotkliwe, wpłynęły na całe jej życie, trwają do dnia dzisiejszego. W wyniku tego zdarzenia zostały naruszone dobra osobiste pozwanej, w szczególności związane z jej życiem osobistym i rodzinnym. Te wartości odpowiadają normom moralnym i powinny podlegać ochronie z punktu widzenia art. 411 pkt 2 k.c., tym bardziej, że chociaż nie mogły stanowić podstawy zasądzenia zadośćuczynienia z uwagi na brak stosownej podstawy prawnej w okresie, którego dotyczy zdarzenie, to nie sposób pominąć okoliczności, że w dacie spełnienia przez Skarb Państwa świadczenia taka podstawa została wprowadzona do kodeksu cywilnego, czyniąc zadość poczuciu sprawiedliwości, jak również uwzględniając stanowisko doktryny i judykatury w tym przedmiocie. Nie chodzi tu przy tym o poszukiwanie innej podstawy prawnej rekompensaty szkody niemajątkowej wynikającej z tego zdarzenia, jak podnosił powód, ale o ocenę, czy zachodzi wyjątkowy wypadek, o którym mowa w art. 411 pkt 2 k.c. Te wszystkie okoliczności przemawiają za oceną, że w okolicznościach sprawy zaszedł przypadek braku możliwości żądania zwrotu świadczenia nienależnego.

Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną w pełni podziela to stanowisko i w celu uniknięcia zbędnych powtórzeń w pozostałym zakresie

również odsyła do argumentacji przedstawionej w uzasadnieniu wyroku z 9 kwietnia 2019 r., V CSK 20/18.

3. Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną.